

# Cuprins

Capitolul 1	
Socoteli străvechi .....	7
Capitolul 2	
Datorie și păcat .....	45
Capitolul 3	
Datoria ca intrigă .....	83
Capitolul 4	
Latura întunecată .....	121
Capitolul 5	
Între plată și răsplată .....	159
<i>Note</i> .....	199
<i>Bibliografie</i> .....	209
<i>Cuvinte de mulțumire</i> .....	215
<i>Permisuni</i> .....	217

## Capitolul 4

### Latura întunecată

Știu la ce vă gândiți: „Nu crezi că ai fost deja suficient de tenebroasă, cu toate aceste discuții despre amanetarea sufletului și despre mâncătorii de păcate, și despre pacte cu Diavolul și așa mai departe? Oare cât de întunecate mai pot deveni lucrurile?” Răspunsul este din ce în ce mai întunecate. Nu contează totuși: păstrez partea optimistă pentru sfârșitul acestei cărți. Exact ca Pandora.

Întrebarea asupra căreia voi încerca să mă concentrez în acest capitol este: Ce se întâmplă când oamenii nu își plătesc datoriile? Sau când nu pot să își plătească datoriile? Sau când nu vor să își plătească datoriile? Ce se întâmplă atunci? Și o derivație a acestei întrebări: Ce se întâmplă dacă datoria respectivă, prin însăși natura ei, nu poate fi rambursată cu bani?

AM ÎNCEPUT SĂ REFLECTEZ la tema datoriei din diferite motive, dar printre ele s-a numărat nedumerirea mea în privința unei expresii – care nu se prea mai face auzită în prezent, deși pot fi și excepții. „Omul acesta și-a plătit datoria față de societate”, obișnuia să se spună. „Nelegiuirea nu rentează”, mai obișnuiam noi să spunem, crezând cu optimism că în ultimă instanță o fărădelege nu-i va aduce în final o recompensă nelegiuitului, în schimb, ar putea însemna de fapt – cu pesimism – că în fond

Fărădelegea o șterge din oraș și îți trage clapa la bani, ca un rău-platnic păcătos.

În benzile desenate de duzină, cu criminali oribili, pe care le citeam prin anii 1940, când eram o puștoaică, crima *nu era* profitabilă. În aceste povestioare cu tâlc moralizator, însă altminteri macabre, infractorii comiteau multe fapte groaznice, de obicei la lumina chioară a unui singur bec fără abajur sau sub proiecția conică a două faruri de automobil, însă erau întotdeauna prinși la sfârșit. *The jig's up*<sup>1</sup>, spunea careva, sporindu-mi și mai mult nedumerirea – ce însemna un *jig*? – era cumva un dans irlandez, și dacă da, ce importanță putea avea dacă era *up* sau *down*, sus sau jos? – sau se întâmpla ca infractorii, țipând „Arrgh”, să fie spulberați cu spatele la zid, sub focurile roșii și galbene ale unei mitraliere. Totuși, dacă se întâmpla să fie arestați, și nu lichidați pe loc, erau făcuți să plătească potrivit unei alte accepții a termenului: erau obligați să „plătească pentru crimele lor”.

Această sintagmă sugerează un supermarket al crimelor, în care ai posibilitatea să treci în revistă diferitele crime aflate acolo de vânzare și să le alegi pe cele pe care vrei să le faci; apoi, te duci cu ele la casă, plătești cu bani gheață sau cu cardul de credit – costă ceva mai mult pentru infracțiunile mai mari, dar ceva mai puțin pentru delictele mai mici –, după care pleci vesel și le săvârșești. Echivalentul unui asemenea supermarket al crimelor a existat, de fapt, în trecut – odinioară, Biserica Catolică vindea indulgențe, prin care plăteai după ce făceai fapta rea, și nu înainte; și ceva asemănător este încă disponibil sub denumiri diverse – Hells Angels, Mafia și multe alte forme de „crime cu simbrie”.

---

<sup>1</sup> Expresia *the jig's up* este folosită pentru a spune că un plan murdar a fost demascat și nu va mai putea fi dus la îndeplinire. Un sens al cuvântului *jig* este acela de „dans săltăreț” (n. red.).

Din câte mi s-a spus, condițiile de plată sunt jumătate cu banul jos și jumătate cu banul la „livrare“. Dar nu asta se înțelege îndeobște prin a plăti pentru crimele tale.

Tot la fel, „a-ți plăti datoria față de societate“ nu înseamnă adesea o amendă, ci mai degrabă o pedeapsă capitală sau o condamnare la închisoare. Dar să analizăm acest aspect din perspectiva considerentelor enunțate anterior despre debitor și creditor, în ipostaza lor de gemeni inseparabili pe cele două laturi ale unei balanțe, cu echilibrul restabilit atunci când toate datoriile sunt plătite. Dacă persoana care va fi executată sau întemnițată este debitorul, despre care se spune că îi este dator cuiva cu ceva, iar dacă acel creditor este societatea, în ce fel beneficiază societatea de pe urma acelei pedepse capitale sau încarcerări? Cu siguranță, nu profită din punct de vedere financiar, având în vedere cât de mult costă ca să judeci niște oameni în instanță, apoi să-i ții la închisoare, sau să le tai capul, ori să le scoți măruntaiele, ori să-i arzi pe rug, ori să-i electrocutezi până le iese fum prin urechi și așa mai departe. Prin urmare, se are în vedere, pesemne, un alt gen de plată.

Dacă societatea ar funcționa încă potrivit rigorilor mozaice de genul „ochi-pentru-ochi“ în achitarea socotelilor, ar exista poate o oarecare logică în ideea pedepsei capitale – asta dacă individul care ar urma să fie executat va fi omorât pe cineva. Un cadavru se va solda cu un alt cadavru, echilibrând astfel balanța. Dar ispășirea unei pedepse cu închisoarea nu poate fi considerată un echivalent neechivoc pentru vreun lucru – iar folosul material pentru societate nu este doar zero, ci cu mult mai puțin decât zero, deoarece nu infractorul deținut este cel care plătește pentru ceva, ci contribuabilul. Iar cele două justificări invocate îndeobște pentru întemnițarea condamnaților – ca o modalitate de descuajare pentru alți posibili infractori și ca o modalitate de a realiza reeducarea morală a deținuților – nu par să funcționeze prea bine

în termeni financiari. Educația este un mijloc de convingere mai bun și mai ieftin, iar munca în serviciul comunității – un mijloc de reeducare morală mai bun și mai ieftin.

Din păcate, genul de plată la care, implicit, se face referire în „a plăti pentru crimele tale” este, de fapt, răzbunarea. Astfel, latura debitoare – crima propriu-zisă și nenorocirea pe care a cauzat-o negreșit altora – și latura creditoare – satisfacția faptei îndreptățite, sentimentul că nemernicului i-a ieșit pe nas ce-a făcut – nu pot fi transpuse, de fapt, în echivalente monetare. În mod similar, unele datorii nu pot fi niciodată datorii bănești: acestea sunt datorii de onoare. În cazul lor, se consideră că trebuie pretinse alte forme de plată, iar aceste forme diferite de plată au legătură adesea cu aplicarea unor proceduri urâte, cu instrumente boante sau tăioase, pe corpul altor indivizi. „Hamlet, să nu (mă) uiți”, spune stafia tatălui lui Hamlet, însă nu se referă la faptul că Hamlet ar trebui să se ducă la Claudius și să îi zică: „Bun, vasăzică, l-ai omorât pe taică-meu, asta te costă o mie de ducați.” Stafia vrea să spună că nu se va face dreptate decât atunci când Claudius va muri, și nu de bătrânețe, ci de mâna răzbunătoare a lui Hamlet.

Răzbunarea este un subiect fascinant – fascinant oricum pentru toți cei care au tras vreodată un șut pe sub masă fratelui său și s-au trezit în schimb cu un șut și mai urât, sau cei care au aruncat cu un bulgăre de zăpadă și s-au ales în schimb cu o piatră –, despre care sunt sigură că abia așteptați să aflați, cu exemple edificatoare. De pildă, fata abandonată care se furișează în apartamentul fostului iubit ca să decupeze găuri în formă de inimă în cravatele lui de firmă scumpe și să mânjească cu pastă de anșoa draperiile din dormitorul lui; ori iubitul pus pe liber care i-a trimis fostei iubite zece coroane mortuare mari, cu panglică neagră cu tot, plus factura pentru ele; sau, mai rău chiar, tipul care a chemat poliția spunând că exista un cadavru în casa fostei lui iubite, însă cei de-acolo au

negat, susținând că nu era niciun cadavru, ceea ce însemna că poliția trebuia să obțină un mandat de percheziție; sau – cu totul altceva decât asemenea jocuri de copii din societatea canadiană plină de politețuri – cadavrele mutilate care apar la ușa oamenilor atunci când există vechi vendete sângeroase, în vreo țară unde aceste cutume sunt încă obligatorii. Asemenea lucruri nu pot fi cuantificate – ele sunt evaluate în mod subiectiv, la fel ca arta –, așa că nu există posibilitatea de a ști dacă o faptă de răzbunare sau răfuială a echilibrat sau nu balanța.

Prin urmare, răzbunarea se poate preschimba rapid într-un lung șir de răzbunări în lanț, fiecare mai gravă decât precedentă.

Dar voi păstra segmentul cu răzbunarea pentru mai târziu. Nu numai că răzbunarea e mai gustoasă servită rece, dar în plus ne va conduce într-o călătorie printr-un sumbru Tunel al Groazei, până în adâncurile mai întunecate ale psihicului uman, presărate cu schelete; iar asemenea experiențe se cuvine să fie lăsate pentru final. Mai întâi, vom porni într-un voiaj ceva mai lejer prin suburbiile mai senine din Tărâmul Umbrelor: adică diferitele consecințe ce pot decurge din neplata datoriilor care sunt strict de natură financiară.

CE SE ÎNTÂMPLĂ DACĂ AI O DATORIE de bani licită și nu o plătești? Asta se poate suprapune cu „nu poți s-o plătești” sau „nu vrei s-o plătești”, ca atunci când părinții își întrebă copiii, în franceză: *Tu ne peux pas, ou tu ne veux pas?* Nu poți sau nu vrei? Indiferent care ar fi motivul, societățile au instituit de-a lungul timpului dreptul de a folosi numeroase ciocane, clești, bătăi și schingiuri menite să-l facă pe datornic să se dea pe brazdă: căci fără sabia ei, sau cel puțin fără vreun obiect cu care să te izbească zdravăn peste încheietura mâinii, Zeița Justiției este neputincioasă.

În trecut, au existat nenumărate pedepse aspre pentru neplată, de la înrobirea pentru datorii până la confiscarea bunurilor.

În Anglia, din veacul al XVII-lea până la începutul veacului al XIX-lea, creditorul putea pune să fii arestat și învinuit de tăinuirea averii, pentru ca apoi să pună să fii azvârlit în închisoarea datornicilor, un loc supraaglomerat, igrasios și împruțit, unde trebuia să zaci până când plăteai datoria sau până când careva te scotea de-acolo pe cauțiune, plătind pentru tine. Cât timp erai în închisoare trebuia să îți plătești singur costul mâncării și al cazării – o stratagemă plină de cruzime, ținând seama că, de fapt, fuseseși întemnițat tocmai fiindcă nu mai aveai niciun șanț. Prin urmare, dacă nu venea nimeni să te salveze de-acolo, aveai toate șansele să mori de foame și de frig. Redutabilul scriitor din secolul al XVIII-lea, Samuel Johnson, avea următoarea opinie despre închisoarea datornicilor:

Este zadarnic de a menține o instituție care s-a dovedit a fi ineficientă. De-atâta timp, noi am întemnițat generații succesive de datornici fără ca numărul lor să se fi micșorat însă cumva. Ne-a fost dat să aflăm astfel că nechibzuința și imprudența nu vor putea fi dezvățate de năravul de a lua credite; mai bine atunci să vedem dacă nu cumva fraudă și avariția ar putea fi mai ușor înfrânate de la năravul de a da credite... Cei care au făcut legile au presupus, se pare, că orice deficiență de plată este o infracțiune a datornicului. Dar adevărul este că întotdeauna creditorul e părtaș la faptă și, de cele mai multe ori, este mai mult decât părtaș la vină, pentru încredere necuvenită. Rar se întâmplă ca vreun om să îl întemnițeze pe vreun altul, dacă nu pentru niște datorii pe care el a tolerat să fie contractate în speranța de foloase pentru sine, sau pentru învoieli în care profitul lui personal să nu fi fost proporțional cu opinia lui despre riscul asumat. Și de aceea nu există niciun motiv ca unul să îl pedepsească pe celălalt pentru un contract la care amândoi au consimțit.

Cu alte cuvinte, atât împrumutatul, cât și împrumutătorul erau de blamat dacă aranjamentul lor nu funcționa până la capăt: primul pentru că și-a periclitat securitatea luând bani cu împrumut;

al doilea pentru că a urmărit să scoată profit – considerat a fi un profit excesiv – din disperarea celui care se împrumută sau din riscul excesiv pe care și l-a asumat. Contractul a fost încheiat din interesul personal al ambelor părți, iar de aceea judecata greșită și lăcomia amândurora erau de blamat pentru eșecul înțelegerii. Este mai mult decât posibil ca dr. Johnson să fi adoptat o atitudine atât de indulgentă față de datornicii întemnițați tocmai fiindcă el însuși fusese la un pas de a se fi numărat printre ei.

Se întâmpla adeseori ca familia datornicului să se mute împreună cu el la închisoare, de unde soția și copiii ieșeau ca să muncească pentru a plăti cazarea și masa întregii familii. Situația este destul de asemănătoare cu Codul lui Hammurabi de acum patru mii de ani, conform căruia puteai să îți vinzi nevasta și odraslele ca să îți achiți datoriile. Totodată, se aseamănă destul de mult cu situația copiilor exploatați prin muncă în India zilelor noastre, al căror număr este estimat la cincisprezece milioane, conform Human Rights Watch. Acești copii sunt nevoiți să muncească din greu pentru a putea achita datoriile făcute de părinții lor – părinți care, adesea, nu au altă posibilitate de a încerca să restituie banii împrumutați. Dar în Anglia secolului al XIX-lea, cuvântul pentru acest gen de trudă la care erau nevoiți să se supună copiii și rudele nu era „sclavie”. Acest cuvânt era rezervat pentru o altă formă de subjugare, prin care cineva revendica dreptul de proprietate asupra unei alte persoane. Totuși, copiii exploatați prin muncă au fost și sunt la fel de înrobiți.

Tatăl lui Charles Dickens a fost azvârlit în închisoarea datornicilor Marshalsea, iar Charles, pe atunci în vârstă de doisprezece ani, a fost retras de la școală și trimis să muncească într-o fabrică de cremă de ghetă – o experiență de coșmar pentru el, care l-a umplut de deznădejde și l-a obsedat ulterior toată viața. Un întreg alai de risipitori nonșalanți, falși șarmanți, bișnițari terchea-berchea

și pușcăriași datornici și disperați populează opera lui, iar latura de avar a firii lui Scrooge se regăsește în persoana lui Dickens însuși – era foarte mărinimos în multe privințe, dar totodată și foarte zgârcit cu fiecare bănuț, temându-se în sinea lui să nu calce cumva pe urmele tatălui său, care sărăcise.

Cea mai cunoscută întruchipare fictivă a unui falit în romanele lui Dickens este domnul Micawber, din *David Copperfield* – un personaj despre care se spune că ar fi fost creat după modelul lui Dickens senior –, care veșnic așteaptă „să apară ceva”, dar care, atunci când apar niște bani îi prăpădește pe băutura. Este citată adesea rețeta lui Micawber pentru fericire. Când tânărul David se duce să îl viziteze la închisoarea datornicilor, Micawber plânge mult și apoi, spune David: „Mă conjură solemn să mă pătrund de soarta sa și să nu uit niciodat că, dacă un om cu un venit anual de douăzeci de lire sterline cheltuiește nouăsprezece lire, nouăsprezece șilingi și șase pence poate fi fericit, dar dacă cheltuiește douăzeci și una de lire, nu se poate să nu cadă în mizerie.”<sup>1</sup> Se spune că aceste cuvinte ar fi fost un citat direct din Dickens senior.

Totuși, restul acestui paragraf, cu discursul moralizator al domnului Micawber, *nu* este citat prea des: „Apoi se împrumută de la mine cu un șiling, ca să cumpere porter și-mi dădu un bilet către doamna Micawber, ca ea să-mi înapoieze suma aceea, își vârî batista în buzunar și iarăși fu vesel.”<sup>2</sup> Micawber este genul de om care se vede pe sine într-un colț, de unde nu crede că poate exista vreo ieșire, așa că pur și simplu e mulțumit în colțul lui. Mulți dintre datornicii descriși de Dickens sunt conștienți de umilirea și dezonoarea lor, nu însă și domnul Micawber. Vechiul cântec blues

<sup>1</sup> Charles Dickens, *David Copperfield*, trad. de V. Demetrius, Cultura Românească, București, 1929, p. 157 (n. red.).

<sup>2</sup> *Ibidem* (n. red.).

„Been Down So Long It Seems Like Up to Me“ („Am fost jos atât de mult timp încât mi se pare că sunt sus“) ar fi putut foarte bine să fie cântat de el. Micawber ajunge chiar să îi stoarcă de bani pe ceilalți datornici, căci într-atât de nerușinat poate fi acest personaj. Nu este nicidecum onest, responsabil și conștiincios, dar este în schimb un mare farsor – lacrimile lui fac parte din recuzita unui bun actor; însă cititorul îl admiră cumva pentru dezinvoltura cu care ignoră poverile vieții, și așa, într-un fel, face și Dickens. Măcar domnul Micawber nu este răutăcios. Nu e rău intenționat, deși face mult rău.

Închisoarea datornicilor era specifică în general Lumii Vechi. Acolo, supraaglomerarea urbană făcea ca munca să fie ieftină, însă în America de Nord, în perioada de început, când dezvoltarea era rapidă, cererea pentru muncitori apți fizic era atât de mare, încât ideea de a ține oamenii la închisoare doar fiindcă nu și-au plătit facturile părea absurdă din punct de vedere economic. De aceea, asemenea datornici erau constrânși să devină lucrători cu contract obligatoriu – adică muncitori care trebuiau să fie în serviciul unui anumit angajator până când datoria era achitată. În zilele noastre „muncă în folosul comunității“ este cumva varianta acestui gen de muncă, deși nu este folosit prea des ca un substitut pentru neplata datoriilor. În societățile occidentale, oamenii sunt în continuare băgați la închisoare pentru că nu s-au achitat de obligațiile lor bănești, cel mai adesea pentru neasigurarea sprijinului material necesar, în cazul minorilor; chiar și așa însă, învinuirea poate fi aceea de sfidare a organelor judiciare. Este vorba de o pedeapsă pentru o atitudine constatată – „Nu vrei să plătești“ –, și nu neapărat pentru lipsa de fonduri – „Nu poți să plătești“.

În afară de asta, lucrurile pe care le poți păți azi în America de Nord dacă nu îți plătești datoriile sunt atât de inofensive, încât aproape că nici nu-i pot impresiona pe cei care se împrumută masiv. Am aflat că studenții de la universitate povestesc despre

împrumuturile lor studentești, a căror *valoare* ia amploare, afișând zâmbete triste, și nu cu fața scăldată în lacrimi de disperare. Toată lumea are datorii – eh, și? Așa merg treburile, cum altfel să-și poată termina studiile? Cât despre cum vor face ca să stingă datoria, se vor gândi la asta mai târziu.

Un prieten al meu – asta se întâmpla demult, prin anii 1970 – a primit prin poștă una dintre acele scrisori stupide, pe care companiile de carduri de credit nou înființate obișnuiau să le expedieze pe atunci. Îți trimiteau un card în plic, fără să te întrebe nimic, iar prietenul meu, care a primit și el așa ceva, a cheltuit rapid banii de pe card. A urmat un joc animat de tipul „Încearcă și ia”. Prietenul meu plătea o sumă mică în fiecare lună – cinci dolari și treizeci și doi de cenți, sau, în fine, o sumă infimă și agasantă de genul ăsta. Dar compania cardului de credit s-a enervat până la urmă și a predat contul unui agenții de recuperare a banilor. Pe urmă, prietenul meu a început să primească apeluri telefonice în care i se țineau tirade moralizatoare. Asta era demult, pe vremea când nu se inventaseră încă aparate cu acel mic ecran pe care să poți vedea numărul de la care ești sunat.

„Scuză-mă”, i-a spus la un moment dat prietenul meu angajatului de la agenție, care îl sunase. „Înțeleg motivul pentru care mă suni, dar nu sunt de acord cu tonul vocii dumitale. Nu e nevoie să fii grosolan. Dacă n-ar exista pe lume persoane ca mine, persoanele ca dumneata n-ar avea o slujbă. Așa că sună, nicio problemă, dar, te rog, comportă-te civilizată.”

„Oh, în regulă”, a spus interlocutorul de la agenția de recuperare a banilor, înțelegând logica argumentului. Și, lucrul acesta petrecându-se în Canada, de atunci înainte omul a fost într-adevăr politicos.

În ziua de azi, cei înglodați în datorii au o soluție la care în trecut nu puteai să recurgi întotdeauna: aceștia pot să se declare în

faliment și, mai mult sau mai puțin, să scape de toată mizeria. Există agenții care te ajută să faci acest lucru contra unui rabat. „Împacă-te cu mai puțin decât datorezi“, te momesc diverse reclame de la metrou. E-adevărat, există inconveniente – îți va fi afectată bonitatea financiară și, da, vei pierde câteva dintre jucăriile tale mai extravagante –, însă nu vei fi azvârlit într-o temniță întunecoasă și rece, unde să trebuiască să trăiești din coji de brânză și pâine mucegăită, și unde alți pușcăriași nu pândesc decât să-ți fure batista de mătase, cizmele și butonii de la cămașă. Nu de obicei. Nu aici. Nu încă.

PÂNĂ ACUM, AM DISCUTAT despre ceea ce ți s-ar putea întâmpla legal pentru neplata unor datorii contractate licit. Dar cum stau lucrurile dacă datoria respectivă a fost aranjată în vreun cotlon dubios, în afara limitelor legii? Dacă, de pildă, datornicul a împrumutat banii de la un rechin al împrumuturilor? Atunci presiunile exercitate asupra ta pot fi de o cu totul altă natură.

Principala mea sursă de informații în asemenea chestiuni este incomparabilul Elmore Leonard. În romanul său polițist *Get Shorty*, antieroul lui, Chili Palmer, lucrează ca detectiv particular pentru Mafia, cu misiunea de a da de urmele unui prăpădit de cartofor, care face un joc stupid, dar dur, în varianta „Încearcă și ia“. Chili spune următoarele despre tehnicile cămătarilor:

Vine un tip la tine, nu contează cât vrea sau de ce îi trebuie, tu îi spui în față, până să-i dai vreun sfânt: „Ești sigur că vrei să iei banii ăștia? Nu trebuie să garantezi cu casa, nici să semnezi vreo hârtie. Mie trebuie să-mi dai cuvântul tău că vei restitui banii – atâta pe săptămână cu dobândă“... Dacă tipul ezită cumva – „Păi, cred că pot“, sau zice ceva de genul ăsta, eu îi spun: „Nu, ascultă sfatul meu, nu lua banii.“ Tipul se va milogi pentru banii ăștia, se va jura pe copiii lui că ți-i va plăti înapoi la timp. Tu știi că e disperat, fiindcă altminteri nu ar fi venit să ia bani de la cămătar. Așa că-i zici: „OK, dar dacă ratezi fie

și o singură plată, o să-ți pară rău că ai venit aici.” Nu-i spui tipului niciodată ce ar putea să pățească. Lasă-l să-și folosească imaginația, se va gândi singur la ceva mult mai rău.

Ulterior, Chili adaugă o observație marginală: „Trebuie să înțelegi că un cămătar are și el afacerea lui, la fel ca oricare altul. Nu s-a băgat în asta fiindcă ar căuta cu orice preț să le facă rău oamenilor. S-a băgat în asta ca să facă bani.” Deducem că, dacă rechinul împrumuturilor nu și-a scos banii cum vrea el, atunci le va face rău celor care l-au păgubit. Pe acest tărâm al umbrelor, unde împrumuturile se iau și se dau, se știe că așa cum nu există limite fixate pentru natura și mărimea datoriei, tot la fel nu există limite fixate nici pentru natura și grozăvia pedepsei în caz de neplată. Cum spune Chili, există întotdeauna ceva mult mai rău.

PÂNĂ ACUM NE-AM CONCENTRAT atenția doar asupra datornicului individual. Datornicul civil, specia „comună” sau „de grădină” a datornicului, datornicul pedestraș; datornicul fără vreo armată.

Dar ce se întâmplă dacă mărim ecranul? Cum stau lucrurile dacă datornicul este, bunăoară, un rege, sau un împărat, sau un duce din Renaștere, sau vreun conducător militar de genul lui Gînghis Han sau Attila Hunul, sau vreun guvern modern, democratic ori nu? Atunci lucrurile iau o întorsătură și mai urâtă chiar decât acel „ceva mult mai rău” despre care povestea Chili; căci, la fel ca uraganele, erupțiile vulcanice și tsunami, marile datorii pot să schimbe istoria și să rearanjeze peisajul.

În secolul al XVI-lea, Niccolò Machiavelli în *Printul* – tratatul său instructiv despre cum să ocârmuiești cu un pumn de fier într-o mânășă de catifea parfumată și împodobită – pune pe tapet asemenea chestiuni, cu o logică înspăimântătoare, dar greu de respins. Ceea ce conducătorii sau posibiii conducători își doresc

cel mai mult și e nevoie să facă, spune el, este să câștige puterea, să o extindă și să o consolideze. Pentru a face asta, au nevoie de adepți și supuși – în ziua de azi, pentru democrații, avem „membri de partid” și „contribuabili”. Acești conducători pot să își dobândească teritoriile prin moștenire, prin cuceriri cu forța armată sau prin viclesuguri și trădări; dar, în orice caz, vor avea nevoie de o armată, sau de o forță polițienească națională – oricum, niște oameni cu armament –, or, pentru a-și hrăni și a-și înzestra armata vor avea nevoie de bani.

Conducătorii pot să-și plătească armata fie cotropind noi teritorii, unde vor năvăli pentru a prăda și a jefui – astfel, cheltuind averea altui popor –, sau cheltuind din averea proprie, de care dispun deja, ori impozitându-și supușii. Dar dacă își impozitează supușii prea mult – „prea mult” fiind probabil punctul dincolo de care copilul lăuntric din fiecare supus strigă „Nu e corect!” timp de peste douăsprezece ore pe zi –, stârnesc ură și înbie la rebeliune. Pe de altă parte, dacă își impozitează supușii *mult* prea mult, ajungându-se la sărăcie pe scară largă și la foamete, e posibil ca aceștia să devină prea subnutriți, prea slabi și vlăguiți ca să se mai revolte; pe lângă asta, supușii își vor pierde interesul și forța de a presta vreo muncă productivă. Mai mult chiar, dacă lucrurile ajung atât de departe, e posibil ca supușii să considere că nu mai au nimic de pierdut dacă se răzvrătesc. Este un calcul subtil.

O altă modalitate convenabilă de a trata întreaga chestiune a fiscalității pornește de la postulatul că guvernele se împrumută de la populație – uneori se împrumută efectiv, sub forma unor emisiuni de obligațiuni – și apoi au datorii la populație, pe care le vor restitui sub forma unor servicii puse la dispoziția cetățenilor. Până și Machiavelli spune că se cuvine ca Prințul să încerce să îmbunătățească soarta supușilor săi, dacă e posibil. (Acest „dacă

e posibil“ pare să însemne: „posibil, eventual, dacă au mai rămas niște bani de la cheltuielile pentru toate războaiele pe care vreau să le port“.) Ceea ce vor supușii este să beneficieze de acele servicii fără să plătească taxele, iar ceea ce vor cârmuitorii este să încaseze taxele fără să asigure în schimb serviciile – aceste intenții conflictuale par să fie o constantă în istoria omenirii, și asta de când s-au pomenit pe lume surplusuri de hrană, ierarhii sociale, oștiri și biruri – așa că bombăneli și nemulțumiri se vor auzi negreșit mereu.

Cu toate acestea, nenumărate scheme fiscale puternice au fost aduse de val odată cu războaiele însuflețitoare și justițiare pentru națiune. Războaiele focalizează atenția; oamenii nu vor să se simtă și nici să pară neleali în asemenea momente. Sperie-i cu ideea că ei înșiși ar putea fi prădați și jefuiți de hoarde de barbari grobieni și înrobitori, care le vor prăji copiii și îi vor mânca și le vor silui și sfârteca femeile – nu râdeți, s-a întâmplat – și vor contribui financiar remarcabil de docili, dacă nu chiar zeloși. Doar spre împrăștierea memoriei: impozitul pe venit a fost introdus în Marea Britanie în 1799 pentru a finanța Războaiele Napoleoniene. În Statele Unite a fost introdus în 1862 pentru a susține Războiul Civil. În Canada, în 1917, veniturile au fost prima oară impozitate ca o măsură temporară de finanțare a Primului Război Mondial. Iar impozitele sunt ca scoicile zebra: odată ce apar, foarte greu mai poți scăpa de ele. Războaiele, pe care impozitele pe venituri aveau rostul de a le susține financiar, au venit și s-au dus, însă impozitele persistă. Oh, bun, e mai bine oricum decât o taxă pe ferestre, sau bărbi, sau burlăcie, care au existat și ele la vremea lor.

Este remarcabil cât de des se întâmplă ca datoria asumată sub formă de servicii în schimbul banilor strânși de la cetățeni prin fiscalitate să fie dată uitării de către guverne în general. Și, odată

ce banii au fost cheltuiți, oamenii nu au niciun mijloc de a-și recupera sumele pe care au fost constrânși să le dea împrumut, din moment ce nu ei sunt cei care dirijează armata. Într-o democrație poți să demiiți un conducător nepopular, votând pentru altcineva. Într-o tiranie, poți să te încumeți la un puci militar sau la o răscoală populară. Dar în ambele regimuri, chiar dacă câștigi alegerile sau obții victoria în lovitura militară ori în răscoală, cert este că tot păgubit de bani rămâi. În cel mai grav scenariu, copiii tăi vor suferi de foame și/sau vor fi privați de educație, stația ta de epurare a apei va rămâne în continuare doar un proiect pe hârtie, banii din taxele percepute de ei vor fi într-un cont bancar anonim în Elveția, iar fostul tău tiran va sta la plajă pe Riviera, înconjurat de un zid înalt și de o poteră de bodyguardzi aleși pe sprâncenă. Sau, într-o democrație, banii tăi vor fi dispărut pe nevăzute în buzunarele complicilor politici ai fostului tău conducător, prin intermediul unui mănunchi de contracte atribuite fără licitație și supraevaluate, iar acel fost conducător va încălzi pernele de pe scaune în vreo șase consilii de directori recunoscători, departe de jurnaliștii dezlănțuiți. Pe de altă parte, dacă haosul ajunge să pună stăpânire pe situație și revoltele sunt declanșate, ai putea să defilezi pe străzi, cu capul cuiva înfipt într-un băț, zbierând: *The jig is up!* Dar, deși o asemenea acțiune poate fi satisfăcătoare ca act de răzbunare, fiorii emoției sunt trecători și, oricum, tot nu îți vor aduce înapoi banii dispăruți.

Un *jig*, apropo – fiindcă știu că v-ați întrebat –, nu înseamnă doar o formă de dans irlandez. Poate însemna, de asemenea, un joc, un subterfugiu sau un mecanism ingenios. Unele sisteme fiscale sunt ca un *jig*, în acest sens al cuvântului. Adică sunt niște mecanisme ingenioase pentru a extrage mai mulți bani decât ar intenționa vreodată „extractorul” să plătească înapoi sub forma unor servicii.